

HOLOKAUSTI MÄLESTUSKONVERENTS
„Kas ajaloost on võimalik õppida?“
29.01.2016

Reedel, 29. jaanuaril toimus Okupatsioonide muuseumis juba viiendat korda ajaloo- ja ühiskonnaõpetajatele suunatud Holokausti ohvrite mälestuskonverents „Kas ajaloost on võimalik õppida?“ Konverentsi korraldas Eesti NATO Ühing koostöös Haridus- ja Teadusministeeriumi, Unitas Sihtasutuse ja Tartu Ülikooli eetikakeskusega.

Holokausti mälestuskonverentsi avas Holokausti Mälestamise Rahvusvahelise Ühenduse Eesti delegatsiooni juht, Eesti suursaadik Iisraelis Malle Talvet-Mustonen. Olenemata sellest, kui ebamugav teema Holokaust on, on see sündmus, millest igaüks peaks teadma, seega tuleb sellest rääkida ja sellest õppida. Tundmaks ära olukorra ohumärke tuleb analüüsida, mis juhtus ning miks ja kuidas see juhtus. Talvet-Mustonen nentis, et teatud tingimustes võivad täiesti normaalsed inimesed muutuda metslasteks ning käituda nii nagu juhtus holokausti ajal. Tegu oli tol hetkel täiesti ainulaadse ning enneolematu sündmusega, millele on tagantjärei väga lihtne öelda „never again“ kuid ometi on see juhtunud ning me ei saa kunagi sada protsenti kindlad olla, et seda enam ei juhtu. Avakõne lõpetuses tõi ta välja, et juudid on alus Euroopa kultuurile, hukates neid, asuti tegelikkuses hävitama Euroopa kultuuri ja tsivilisatsiooni, millest jõuame järelduseni, et teisi alandades alandame iseennast ning teisi hävitades hävitame iseennast.

Konverentsi avakõnega jätkas Egge Kulbok-Lattik, PhD, kultuuripoliitika uurija ja Tartu Ülikooli eetikakeskuse projektijuht, kes otsis vastust küsimustele „Kuidas kujuneb ühiskonnas totalitaarne režiim? Mis asjaoludel saab võimalikuks süstemaatiline kurjus ja vaikib inimlikkus?“ Ühiskonna kujunemine saab alguse kultuurist, et seda muuta, tuleb ka kultuuri muuta. Totalitaarse režiimi kujunemisele on suuresti kaasa aidanud rahva hirmutamise. Hirm muudab inimese käitumist, võtab neilt väärikustunde ning paneb tegema asju, mis tavaolukorras ei tehta, luues süstemaatilise hävitamise. Sotsiaalne kord allutab seeläbi inimesi, mis tõttu ei kipu inimesed omale teadvustama igapäeva elus selle tõsidust, kuidas hirm töötab. Tuues võrdluse Eestiga, siis elame küllaltki vaikes paigas, suurtest kriisikollettist eemal. Võime küll uudistest lugeda terroristide rünnakute või vesinikpommidega ähvardamise kohta, kuid üldjuhul ei pruugi me hirmu mõju täielikult tajuda.

Võim on kui mehhanism, mis toimub nii ülevalt alla kui alt üles. Luues ühiskonnas hirmu, on totalitarism kerge tekkima. Samal perioodil kujunes modernne ühiskond- riik, mil toimus kapitalistlik areng. Tekkis uudne riigivalitsemisüsteem, totalitaarne režiim, kus inivid hakkas tundma end üksikuna suures isoleeritus klassiühiskonnas. Toimus ka industrialisatsioon, mis aitas mõista totalitaarset režiimi ka siis kui see juba kehtestatud oli. Totalitarismile viitas ainulisus ning kodanike aktiivne kaasatus ehk totaalne valitsemine kogu rahvuse üle. Kõnes tõi ta välja ka, et võimu sihiks oli inimeste mõtlemine ja vaim, kehtestades nende ideoloogiat läbi propaganda, millega kaasnes loomulikult ka tsensuur. Ühiskonnas hakkas suuresti tähtsat rolli mängima vabaarvamus. Tähtis oli omada arvamust ning olla haritud, kuid mitte kuulekas ning baseeruda ainult faktidel, et mitte alluda provokatsioonile.

Egge Kulbok-Lattikule järgnes I aruteluring Maria Mälksoo, PhD, Tartu Ülikooli rahvusvaheliste suhete vanemteadur, Tarmo Jüristo, Tallinna Ülikooli kultuuriteooria doktorant, Dmitri Rõbakov, Tallinna Juudi Kooli ajaloo- ja ühiskonnaõpetuse õpetaja ning moderaator: Mariann Rikka, Haridus- ja Teadusministeerium vahel teemal „Kas ajaloost on võimalik õppida?“ Mõni üldisemalt konkreetsemaks, Mariann Rikka tõi välja „Holokaust ei

olnud 6 miljonit vaid 1+1+1” ajalugu on kui inimkonna kujunemise lugu, mida loovad inimesed oma isiklike mõtetega. Ajaloo kaudu on võimalik õppida, miks, millal, kuidas midagi juhtus, selgitada välja põhjused ning mida teha, et seda iial ei juhtuks. Millega püstitati ka esimene argument “Ajad muutuvad, aga inimloomus jääb samaks”- kas selle kaudu on võimalik ajaloost õppida. Maria Mälksoo arvates on võimalik õppida, kuid küsimus peitub pigem selles, kuidas seda õpetada. Mälksoo seisukohalt tuleb küsimused ise püstitada ning ise neile vastuseid leida, valmis vastused pole kellelegi abiks arutlemiseks ega mõistmiseks, samuti ei aita see eneseanalüüs. Tarmo Jüristo püstitas kõigepealt küsimuse, mis on üldse inimloomus, kuid sellele pikalt peatumata vastas ta ka, et sellest võib juba päevase konverentsi pidada. Teisena küsis ta, mida tähendab ajaloost õppimine ning tsiteeris Peter Bergi “Võlgade meeldetuletamine on ajalugu”, millega jätkas, et minevik tuleb meelde ebaõnnestumisi. Probleemile ajaloos pole kunagi lihtsat vastust võimalik saada ning näidata täpsele kohale, et SIIN oli see viga, miks mõni sündmus leidis aset. Juhtunud taga on mitmeid põhjuseid, nii samuti on ka inimeste vaatenurgad erinevad, mille tõttu on ühtset konkreetset vastust raske leida. Tarmo mõttekäigust jätkas Dmitri Rõbakov- objektiivsus vs subjektiivsus. Õpilastele meeldiks loomulikult rohkem jutt suurtest kallitest autodest ning elust Hollywoodist, mitte ajaloost ning nende tulemustest. Õpetades erinevates koolides annab võrdluse sellele, kuidas erinevate juurtega inimesed olukordi näevad, kõike polegi võimalik ühtselt õpetada. Sellele järgnevalt tekkis publiku seas küsimus- kas riik surub oma väärtust peale ja ajaloost ei õpita ning kuidas kasutada ajalooõpikutes leiduvat materjali? Rõbakov noori õpetades ei kasuta õpikuid vaid muud leiduvat informatsiooni, kuna õppekava annab palju vabadust, probleem seisneb pigem meedias ning kodudes, mis loovad suhtumist lähisajaloole. Jüristo arvates tuleks noortele anda lähtekoht ning vahendid hinnangu langetamiseks mitte lubada moraalset lihtsust ja vabadust, lisades “Kurjus pole deemonist, kurjus on tavaline, iga inimese puhul.” Sellele järgnevalt tõi Rõbakov näite “Meister ja Margaritast”, kuidas mängida samaaegselt lihtsat inimest ning deemonit. Mälksoo nentis, et holokaust ei ole teema, mida saaks vaadata ainult Eesti perspektiivist, nii samuti ei saa järgida ka ainult ühte perspektiivi vaid vaadelda probleemi üldisemalt.

Järgnev teema, mis sai Rikka poolt püstitud, oli “Kokku tuua moraalne ning kriitiline mõtlemine, kuidas navigeerida oma arvamuse ning faktide vahel?” Rõbakovi vastus sellele oli “Ajalugu on justkui kaart, kus on hukkunud laevad märgistatud, kui marsruuti tead, siis ei ole võimalik hukkuda.” Mälksoo sõnul kui püüdlid me ka poleks, siis ometigi on keeruline situatsiooni õpetada kui taustaks on pidevalt meedia. Oleme õppinud aastaid hiljem holokausti kohta, inimesed püüavad lahendada olukorda “meile”, iseendale, kuid tuleks vaadata ka juutide perspektiivist ning lähtuda kriitilise pilguga. Jüristo vaatepildist pole ajalugu võimalik poliitikast lahutada. Ajalugu peaks toetuma faktidel, mitte neil põhinema, õpilastele peaks meelde tuletama, et ajaloost tuleks võtta moraalne seisukoht. Lõpetuseks püstitas Rikka teema “Ajalugu ei ole üks kirjanduse liikidest vaid selle eesmärk on välja selgitada see, mis tegelikult juhtus. Kui ajalugu oleks kirjandus, siis võimaldaks see mõjutada ning suunata. Kuidas mäletada nii sündmusi, et neid analüüsivad oleks ja kuidas õpilased saaksid ise luua oma seisukoha ning sisemise kompassi?” Mälksoo sõnul on sündmused nagu holokaust ammendamatud, üheks soovitusena tõi ta välja ka sakslaste poolt tehtud filmi “*Meie emad, meie isad*”, inglise keelne nimetus “*Generation War*”, kirjeldamaks erinevaid vaatepunkte. Rõbakov andis austust juudi rahvale, et seda teemat ülal hoitakse. Esimese aruteluringi lõpetas Marianne Rikka “Iga olukorras taga on inimene.”

Lisaks, astus üles ka Tal Bruttman, Memorial de la Shoah Prantsusmaalt, kõneles teemal „Business as usual: what does it mean to put an economic value on a human life?“ ehk mida tähendab inimesele majandusliku väärtuse andmine. Kõne põhines peamiselt

Auschwitz'i koonduslaagri näidetel. Auschwitz oli nii öelda Saksa linn Poolas, millest sai omaette projekt- koonduslaager, kus tööjõuna kasutati vange, kellele lisaks töötasid seal ka vabad inimesed erinevates Euroopa riikidest, misgit polnud salajane. Auschwitz'ist sai üks peamine keemiatööstus, mis oli samuti seal kinnipeetavate poolt üles ehitatud. Koonduslaagrist oli peagi saamas põhilisem majandussektor Saksamaa tööstusharus. Lisaks sealsele tööjõule hakati sinna koondama ka juute, kõik mis nendega kaasas oli kuulus peatselt sakslastele. Juudi rahvast kasutati esialgu tööjõuna ning kui nad selleks enam võimelised polnud, nad hukati. Samuti hukkusid nad teistel põhjustel nagu nälg, haigused, enesetapud ning meditsiinilised eksperimendid. Auschwitz oli rohkem kui koonduslaager, peamine otstarve seisnes majanduslikul väärtusel ning selle tööjõu olemasolul, kui üks lakkas töötamast asendati see teisega, tehes omakorda nii kaua tööd, kuni üks või teine põhjus selle lõpetab.

Peale Tal Bruttman'i kõnele järgnes Aldo Gugolz'i film vaatamine "Always willing to serve you, ..." Crimes against Humanity and Business as Usual. Film tutvustas "Topf & Sons" ettevõtet, mis algselt tegeles lihtsate krematooriumide tööstusega. Kuid kui Buchenwaldi koonduslaager andis sisse tellimuse laipade põletamiseks, kes polnud natside arvates väärt elamist, mõeldud krematooriumidele, muutus see omaette suureks tööstuseks, millega teeniti suurel hulgal raha. Algselt ehitati lihtsamad, kuid kuna hukkamine muutus massiivsemaks ehitati 3 korda suuremad ning efektiivsemad ahjud, mis tegid töö kiiremini ära. Kuna laagreid oli enam kui üks, oli tellimusi palju, eraldi süsteem mõeldi ka Auschwitz'i laagritele. Kuigi Topf'i vennad aimasid, et ahjud, mida nad tootsid on süütute inimeste põletamiseks, ei lõpetanud nad nende toodangut ning samuti ei leidnud ka end süüdi olevat, kuna täitsid vaid kõigest oma tellimusi. Ludwig Topf, üks vendadest, sooritas enesetapu 1945. aastal, teine vend Ernst-Wolfgang seati kohtu ette, kuid seal vabanes ta, väites, et ei teadnud, milleks krematooriumid olid ning süüdistas kõiges venda Ludwigit ning Kurt Prüfer'it, üks kaasaomanikest, kõiges. Ernst-Wolfgang lõi uue tuhastusahjude firma, kuid see lõppes 1963. aastal pankrotiga.

Konverents lõppes II aruteluringiga teemal „Tavaline äripraktika: mida tähendab inimesele majandusliku väärtuse andmine?“ Urmas Sutrop, PhD, keeleteadlane ja Eesti Kirjandusmuuseumi direktor, Tal Bruttmann, Memorial de la Shoah ning moderaator: Sandra Vokk, SA Unitas vahel. Esimesena esitas Sandra Vokk väite "Ludwig Topf kirjutas oma enesetapukirjas, et ta on aus isik. Kuidas nii?" Urmas Sutrop vastas sellele "Ludwig oli natsi partei liige, kõik oli võimalik. Ta tegi raha, ta oli edukas ning hiljem ta eitas kõike ning väitis, et on süütu- kuidas see juhtuda sai? Kui lihtinimesed osa võtavad on kõik võimalik." Tal Bruttmann lausus, et Ludwig ei teinud midagi, ta ei põletanud kedagi, ta tegi seda ainult majanduslikul eesmärgil. Ta arvas, et ta ei ole halb SS liige vaid hea sakslane. Sandra Vokk esitas see peale Urmas Sutropile, "Keeleteadlasena, kuidas on selline asi üldse loogiline isegi kui see on loogika vastane?" Sutrop vastas sellele, et keel oli puudulik, keel aitab kogukonda luua, kõik tunnevad, et nad kuuluvad ühte. Sellel hetkel see toimus, nad olid mõjutatud nii raha kui äri poolest.

Sandra Vokk uuris kui oluks tegu teise rahvusega, mille peale Bruttmann lausus, et oleks olnud samasugune situatsioon, asi polnud selles, et nad olid sakslased, see toimus põhjusel, et mitmed patud olid omavahel segatud. Järgnev vaatepunkt oli erinevate ideoloogiate kohta, mida Bruttmann kirjeldas klassikalise Saksamaa ajaloo kaudu, mille lõpptulemuseks on natsi resolutsioon. "Sul on ilus särav tööstus, me maksame SS'ile, et kasutada nende vange, samal ajal kui sul on ka Itaalia ning Horvaatia töölised nendega töötamas. Sul on ideoloogia ja mitmed valikud üheaegselt." Urmas Sutrop kommenteeris seda ka eestlaste vaateväljast. "Eestlased püüavad vältida juutide aega, me ei tea täpselt,

mis toimus, meil on raamatuid sellest inglise keeles, küll aga mitte eesti keeles.” Keegi ei soovi suurt neil teemadel rääkida, tundes, et see oleks kui tabu meie jaoks, üleüldiselt oli see rohkem tööstuslik protsess kui inimeste tapmine. Selle järel palus Sandra Urmasel sakslaste elu kirjeldada, olles seal elanud, millele Urmas vastas, et Hitler pani sakslased hästi tööle, sõja jooksul muutus eluolu halvemaks, mis oli tegelikkuses varem veelgi halvem. See on vale, kui arvata, et elu oli seal õnnelik, kuigi on nii väidetud, tegu oli kõigest Hitleri poolse propagandaga, et elu Saksamaal on hea. Kuid inimestel on süütunne jäänud, kasvõi pagulased, kes on hetkel sinna liikumas. Nüüdishetkel on suhtumine teine, mõeldakse, kuidas neid aidata ning mida saaks nende heaks teha, kuid on ka neid, kes arvavad, et nad tulevad kultuuri lõhkuma. Bruttmann väitis aga, et iga uus võit on Saksamaa jaoks midagi suurt, oluline polnud mitte ainult raha, luksus vaid riigi laienemine ning heaolu, millega enamus ajaloolased ei nõustu. Publiku seast tuli ka kommentaar, et holokaust ei hakanud peale okupatsiooni ning arvesse tuleks võtta ka sündmused peale Esimest maailmasõda, pole võimalik keskelt alustada vaid tuleks vaadata ka kaugemas minevikku, mille peale Bruttmann nentis, et iga riik, mis on lüüa saanud, tahab kättemaksu ning Esimene maailmasõda on ainult väike osa kõigest.

Järgnevalt leidis argumenteerimine demokraatliku korra üle, mis on pehme ning mil leidub vigu, kuid Sutrop lausus, et sellel on diktatuur. Bruttmann tõi Poola kohta näite, et miski ei muutu demokraatliku riigi puhul, isegi kui koalitsioon on vahetunud. Demokraatia on kõige halvem režiim kui ka pehmeim. Mitmed asjad samal ajal toimumas nagu Esimese maailmasõja käigus, demokraatia puhul on jätkuv oht. Lõpetuseks paluti Bruttmannilt kommentaari, kuidas praegune seisukord Prantsusmaal on, kuna ühiskond peab olema avatud, kuidas tulla toime. Bruttmann'i väitel on Prantsusmaal erinevaid terrorismi gruppe, mõned neist võivad olla täiesti tavalised prantslased, teisalt võivad nad olla teistest riikidest, kelle puhul ei või kunagi teada, kes nad on, kuna neil on niisamagi lihtne rahvaga seguneda kui pagulastel.

Mariliis Otskivi